

Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδας, 1830-1940 – Η εκβιομηχάνιση –

1. Εισαγωγικά: Η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας, 1830-1940

Συνθετικές προσεγγίσεις: οι διακυμάνσεις (ανάπτυξη, ύφεση, ανάκαμψη) και οι ερμηνείες τους. Η ελληνική οικονομία στο άρμα της υπό διαμόρφωση διεθνούς οικονομίας. Οι βασικές εξελίξεις στον αγροτικό τομέα της οικονομίας στην εξεταζόμενη περίοδο. Οι επεκτάσεις της ελληνικής επικράτειας και η σημασία τους για την οικονομία. Κράτος και οικονομία, ή από τον φιλελευθερισμό στη διευθυνόμενη οικονομία της δεκαετίας του 1930.

2. Η εκβιομηχάνιση: γενικά ζητήματα

Οι διαθεσιμότητες: φυσιογνωμία της προβιομηχανικής μεταποίησης, φυσικός και ορυκτός πλούτος. Οι φάσεις της εκβιομηχάνισης: εκκίνηση (1865-75), κρίση και ύφεση (1876-1890), ανάπτυξη (1890-1914), μεταπολεμική επέκταση (1918-1927), κρίση και στασιμότητα (1928-32), ανάπτυξη σε συνθήκες αυτάρκειας και πολεμικής προετοιμασίας (1933-1939). Οι κλάδοι και τα προϊόντα. Τα μεγέθη των ελληνικών βιομηχανικών επιχειρήσεων. Η χωροθέτηση της βιομηχανίας και ο ρόλος των μεταφορών: από τις πόλεις-λιμάνια στα μεγάλα αστικά κέντρα και τους οδικούς άξονες. Οι ελληνικές βιομηχανικές πόλεις.

3. Οι παράμετροι

(α) Βιομηχανία και αγορά

Διεύρυνση της εγχώριας αγοράς: συρρίκνωση της αυτοκατανάλωσης, αστικοποίηση, εδαφική επέκταση. Ο ρόλος της φορολογίας. Εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων. Επιχειρηματικές στρατηγικές κατάκτησης αγορών. Η χρήση της διαφήμισης από την ελληνική βιομηχανία.

(β) Βιομηχανία και εργατικό δυναμικό

Συγκρότηση των εργατικών στρωμάτων των πόλεων: εσωτερική μετανάστευση (αγροτική έξοδος), εξωτερικές εισροές (πρόσφυγες). Η σημασία του μεγάλου προσφυγικού κύματος του 1922. Σύνθεση του βιομηχανικού εργατικού δυναμικού. Ειδικευμένη και ανειδίκευτη εργασία. Το ζήτημα της τεχνικής εκπαίδευσης: απουσία κρατικής πολιτικής στον τομέα, ιδιωτικές πρωτοβουλίες: από τις νυχτερινές τεχνικές σχολές του Πειραιά στη «Σιβιτανίδειο Σχολή Τεχνών και Επαγγελμάτων» (1927). Εργασιακές σχέσεις στο χώρο της βιομηχανίας. Επίπεδα αμοιβών. Οργάνωση, κινητοποίηση και διεκδικήσεις του προσωπικού.

(γ) Βιομηχανία και βιομήχανοι

Προέλευση του βιομηχανικού κεφαλαίου και των βιομηχάνων. Έμποροι-βιομήχανοι και τεχνίτες-βιομήχανοι. Ζητήματα εκπαίδευσης και επιχειρηματικής κουλτούρας: από τους αυτοδίδακτους εμπόρους στους μηχανικούς του Πολυτεχνείου της Ζυρίχης. Πηγές άντλησης κεφαλαίων: ο ρόλος του τραπεζικού συστήματος και (ο σχεδόν ανύπαρκτος) του χρηματιστηρίου. Συμμετοχή του ομογενειακού και του ξένου κεφαλαίου σε βιομηχανικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα.

Μορφές επιχειρήσεων : η συντριπτική κυριαρχία της μικρής οικογενειακής επιχείρησης. Οικογενειακά και συγγενικά δίκτυα χρηματοδότησης (το παράδειγμα της Ερμούπολης). Εμφάνιση και εξέλιξη των ανωνύμων εταιρειών (που παρέμειναν οικογενειακές ...).

Η οργάνωση των βιομηχάνων: τρόποι διεκδίκησης, προβολής και ισχύος.

(δ) Βιομηχανία και τεχνολογία

Ζητήματα τεχνολογικού εκσυγχρονισμού. Η ενεργειακή βάση της ελληνικής βιομηχανίας (από τον ατμό στον ηλεκτρισμό). Εισαγόμενη τεχνολογία και ψήγματα πρωτότυπης έρευνας από ελληνικές επιχειρήσεις (30')

4. Καταληκτικές σκέψεις: κράτος, βιομηχανία και κοινωνία

Διαμόρφωση και εξέλιξη της κρατικής βιομηχανικής πολιτικής. Απόψεις και θεωρίες. Θεσμοί και νομοθετήματα για τη βιομηχανία. Το ζήτημα της «προστασίας». Η υποδοχή του βιομηχανικού φαινομένου από την ελληνική κοινωνία.

Επιλεκτική βιβλιογραφία

Ελληνική Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία, 1830-1940

(Περιλαμβάνονται μόνο συνθετικά έργα με διακριτό οικονομικό περιεχόμενο)

Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Κατάρτι, Αθήνα 2010 (α' έκδοση: 1986)

Σπύρος Ασδραχάς (με τη συνεργασία των Ν.Ε. Καραπιδάκη, Όλγας Κατσιαρδή-Hering, Ευτυχίας Δ. Λιάτα, Άννας Ματθαίου, Michel Sivignon, Traian Stoianovich), *Ελληνική Οικονομική Ιστορία ΙΕ-ΙΘ αιώνας*, τ. 1-2, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2003

Αλίκη Βαξεβάνογλου, *Οι Έλληνες κεφαλαιούχοι 1900-1940. Κοινωνική και οικονομική προσέγγιση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994

Γιώργος Δερτιλής, *Ιστορία του ελληνικού κράτους (1830-1920)*, τ. Α-Β, Εστία, Αθήνα 2005

- Μαργαρίτα Δρίτσα, *Βιομηχανία και τράπεζες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990
- Σταύρος Θωμαδάκης, *Πίστη και εκχρηματισμός της οικονομίας. Προεξοφλητικός δανεισμός και Εθνική Τράπεζα (1860-1900)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1981
- Grothusen, Da Silva κ.ά., *Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19^ο αιώνα* (εισαγωγή-επιμέλεια: Β. Παναγιωτόπουλος), Θεμέλιο, Αθήνα 1980
- Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Α1-Α2: 1900-1922 *Οι απαρχές*, Β1-Β2: 1922-1940 *Ο μεσοπόλεμος*, επιμ. Χρήστος Χατζηιωσήφ, Βιβλιόραμα, 1998-2002
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000* (επιμέλεια: Βασίλης Παναγιωτόπουλος), τ. 4 (1833-1871), τ.5 (1871-1909), 6 (1909-1922), 7 (1922-1940), Ελληνικά Γράμματα 2003
- Λεωνίδα Καλλιβρετάκης, *Η δυναμική του αγροτικού εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1990
- Βασίλης Καρδάσης, *Από του ιστίου εις τον ατμόν. Ελληνική εμπορική ναυτιλία 1858-1914*, ΠΤΙ-ΕΤΒΑ, Αθήνα 1993
- Ιωάννης Κοκκινάκης, *Νόμισμα και πολιτική στην Ελλάδα, 1830-1910*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999
- Β. Κρεμμυδάς (διεύθυνση), *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18ος-20ός αιώνας)*, Τυπωθήτω, Αθήνα 1999
- Γιώργος Κωστελένος κ.ά., *Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (1830-1939)*, ΚΕΠΕ, Αθήνα 2007
- Κώστας Κωστής (με τη συνεργασία του Γ. Κωστελένου), *Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1914-1940*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2003
- Κώστας Κωστής-Σωκράτης Πετμεζάς (επιμ.), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τον 19^ο αιώνα (1830-1914)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006
- Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας, Αθήνα 1993
- Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του μεσοπολέμου* (μτφρ. Σπύρος Μαρκέτος), ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002
- Γιώργος Μητροφάνης, *Η κίνηση των τιμών του σταριού στην Ελλάδα. Εξωτερικό εμπόριο και κρατική παρέμβαση (1860-1912)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991
- Νίκος Παντελάκης, *Ο εξηλεκτρισμός της Ελλάδας. Από την ιδιωτική πρωτοβουλία στο κρατικό μονοπώλιο 1889-1956*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991
- Λευτέρης Παπαγιαννάκης, *Οι ελληνικοί σιδηρόδρομοι (1882-1910). Γεωπολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1982
- Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, *Η ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19^ο αιώνα. Η περιφερειακή διάσταση*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2003
- Παναγιώτης Πετράκης (με τη συνεργασία του Χ. Πανώριου), *Τα σημεία καμπής στη δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας (1840-1913)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992
- Πέτρος Πιζάνιας-Γιώργος Μητροφάνης, *Κίνηση των τιμών στην Ελλάδα 18^ο-αρχές κ' αιώνα. Πειραιάς-Ερμούπολη-Πάτρα*, τ. 1-2, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991

- Μιχάλης Ρηγίνος, *Παραγωγικές δομές και εργατικά ημερομίσθια στην Ελλάδα, 1900-1936*,
Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1987
- Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, *Θεσμικός ανασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη. Κράτος
και οικονομία στην Ελλάδα, 1830-1922*, Αθήνα 1991
- Ευρυδίκη Σιφναίου, *Έλληνες έμποροι στην Αζοφική: η δύναμη και τα όρια της οικογενειακής
επιχείρησης*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ι.Ν.Ε., Αθήνα 2009
- Γιώργος Στασινόπουλος, *Νομισματική θεωρία και πολιτική στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*,
Τυπωθήτω, Αθήνα 2000
- Μαρία Συναρέλλη, *Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα, 1830-1880*, ΠΤΙ-ΕΤΒΑ, Αθήνα 1989
- Στάθης Τσοτσόρος, *Η συγκρότηση του βιομηχανικού κεφαλαίου στην Ελλάδα (1898-1940)*, τ.
1-2, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993-1994
- Αλέξης Φραγκιάδης, *Ελληνική Οικονομία 19^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Νεφέλη, Αθήνα 2007
- Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας, 19^{ος}-20^{ός} αι.*, Νεφέλη, Αθήνα 2001
- Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Η γηραιά σελήνη. Η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940*,
Θεμέλιο, Αθήνα 1993
- Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, *Οικονομολόγοι και οικονομική πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*,
Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις 2010